УДК 378.015.31.041:37.011.3-052

Фрицюк Валентина Анатоліївна
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
Вінниця, Україна
ORCID ID 0000-0001-6133-2656
valentyna.frytsiuk@vspu.edu.ua

ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ЯК ФУНДАМЕНТ БЕЗПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Анотація. Мета статті – теоретично обґрунтувати роль загальнопедагогічної підготовки як базового фундаменту готовності майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку та визначити шляхи модернізації її змісту відповідно до сучасних освітніх викликів. Методологія ґрунтується на аналізі та синтезі наукової літератури, порівняльному аналізі нормативно-правового контексту, системному підході до вивчення структури готовності майбутніх педагогів до саморозвитку та моделюванні змістових доповнень до педагогічних дисциплін. В умовах стрімких суспільних трансформацій, цифровізації та зміни освітніх парадигм здатність до постійного вдосконалення перетворюється на абсолютну професійну необхідність. Обґрунтовано потенціал базових дисциплін педагогічного циклу – «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності» – у формуванні саморозвивальної особистості педагога. Запропоновано шляхи модернізації їхнього змісту через упровадження спеціальних тем, методів саморегуляції та рефлексивних технік. Для цілісного формування мотиваційно-ціннісного, інформаційно-пізнавального, організаційно-діяльнісного, емоційно-вольового та рефлексивно-оцінного компонентів готовності обґрунтовано доцільність упровадження вибіркової дисципліни «Безперервний професійний саморозвиток майбутніх педагогів». Наукова новизна полягає в обґрунтуванні загальнопедагогічної підготовки як системоутворювального фундаменту готовності майбутніх учителів до безперервного саморозвитку та концептуальному обґрунтуванні авторського спеціального курсу. Висновки. Загальнопедагогічна підготовка є незамінним фундаментом професійного саморозвитку педагога. Дисципліни педагогічного циклу мають значний, але недостатньо реалізований потенціал, що актуалізує необхідність їх цілеспрямованої модернізації. Перспективи подальших досліджень – створення експериментальної моделі підготовки та дослідження можливостей цифрового освітнього середовища для реалізації безперервного саморозвитку майбутніх педагогів.

Ключові слова: безперервний професійний саморозвиток, майбутні педагоги, вища педагогічна освіта, готовність до самовдосконалення, загальнопедагогічна підготовка, педагогічні дисципліни, педагогічне мислення, самостійна робота здобувачів.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Загальнопедагогічна підготовка майбутніх учителів є фундаментом, котрий закладається у стінах університету, адже без набутої системи знань, умінь, цінностей і педагогічного мислення неможливий подальший професійний розвиток. Крім того, безперервний професійний саморозвиток – це рух, який починається із цього фундаменту і триває впродовж усього професійного життя педагога.

Загальнопедагогічна підготовка є не лише початковим етапом професійного становлення майбутнього педагога, а й тим стрижнем, що формує внутрішню готовність, мотивацію та інструментарій для безперервного саморозвитку впродовж усієї педагогічної кар’єри.

Варто зазначити, що технологічні революції, соціокультурні трансформації, зміна освітніх парадигм, глобалізація та цифровізація всіх сфер суспільного життя – усе це кардинально змінює не лише умови педагогічної праці, а й саму її сутність. Учитель, підготовлений в закладі вищої освіти один раз і назавжди, у такому світі приречений на професійне згасання. Знання, здобуті в університеті, вже через декілька років після випуску можуть частково втратити свою актуальність не тому, що вони були хибними, а тому, що світ,

для якого вони призначалися, змінився. Для педагога це означає, що якщо він не вчиться постійно, він поступово відстає від реальності, у якій живуть його учні. Відтак система педагогічної освіти постала перед необхідністю радикального переосмислення своєї місії – від «передачі знань» до «формування здатності вчитися впродовж життя».

За таких умов здатність до безперервного професійного саморозвитку перетворюється з бажаної якості педагога на професійну необхідність. І вагоме місце у формуванні цієї здатності належить педагогічним дисциплінам. Відтак, дослідження взаємозв'язку між якістю загальнопедагогічної підготовки та готовністю майбутніх педагогів до безперервного саморозвитку набуває сьогодні особливої наукової й практичної ваги. Однак, варто зазначити, що ця здатність не виникає сама по собі після закінчення університету. Вона має бути цілеспрямовано сформована в процесі загальнопедагогічної підготовки – як установка, як звичка, як професійна цінність і як конкретний інструментарій саморозвитку.

Актуальність досліджуваної проблеми підкріплюється наявним нормативно-правовим контекстом. Закон України «Про освіту» (2017) закріплює принцип навчання впродовж життя як один із фундаментальних принципів освітньої системи країни. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) прямо зобов'язує педагогічних працівників постійно підвищувати свій професійний рівень. Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти (2020) серед ключових трудових функцій педагога виокремлює здатність до професійного розвитку і самовдосконалення як самостійну і рівноправну компетентність.

На міжнародному рівні Рекомендації ЮНЕСКО щодо статусу вчителів, документи Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також стратегічні орієнтири Євросоюзу у сфері освіти одностайно наголошують, що неперервний професійний розвиток педагога є не особистою справою кожного вчителя, а системною умовою якості освіти загалом. Відтак підготовка майбутніх педагогів до такого розвитку є не лише науково-методичною, а й державною проблемою.

Варто зазначити, що загальнопедагогічна підготовка традиційно розглядається як базова складова системи педагогічної освіти, що забезпечує майбутнього вчителя фундаментальними знаннями з педагогіки, психології, дидактики, теорії виховання та методології педагогічної діяльності. Однак сьогодні дедалі очевиднішим стає протиріччя між традиційним розумінням цієї підготовки і тими вимогами, які ставить перед нею сучасна освітня реальність.

З одного боку, загальнопедагогічна підготовка нерідко залишається надмірно теоретизованою, відірваною від реальної педагогічної практики, зорієнтованою на засвоєння готових знань, а не на формування здатності їх самостійно здобувати й оновлювати. З іншого боку, саме ця підготовка має унікальний потенціал для закладення підвалин безперервного саморозвитку – за умови, що вона буде переосмислена і переорієнтована відповідно до сучасних викликів. Це протиріччя між наявним станом загальнопедагогічної підготовки і її потенційними можливостями є одним із ключових джерел актуальності досліджуваної проблеми.

Актуальність проблеми загальнопедагогічної підготовки як фундаменту безперервного професійного саморозвитку майбутніх педагогів зумовлена одночасно декількома взаємопов'язаними чинниками, зокрема, динамічними змінами в суспільстві й освіті, що роблять неперервний розвиток професійною необхідністю; новими нормативними вимогами до педагогічної діяльності; внутрішнім протиріччям між традиційною моделлю загальнопедагогічної підготовки і сучасними освітніми запитами; а також недостатньою розробленістю цієї проблеми в педагогічній науці.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У межах досліджуваної проблематики вагоме значення мають наукові праці, присвячені фундаментальному аналізу сутності професійного та особистісного зростання майбутнього фахівця. Зокрема, науковий інтерес становлять такі концептуальні напрями:

- філософсько-методологічний аспект саморозвитку особистості, що розкриває ціннісно-смислові виміри людського буття, самодетермінації та духовного становлення, висвітлено у

працях Е. Коваленка, В. Лозового та ін., а також у класичних гуманістичних концепціях зарубіжних мислителів;

- психологічний вимір саморозвитку, у фокусі якого перебувають механізми самоактуалізації, внутрішньої мотивації, психологічної готовності до змін та рефлексії, ґрунтовно досліджено у роботах українських психологів (І. Беха (Бех, 2012), М. Вієвської, П. Горностая, Г. Костюка, С. Кузікової (Кузікова, 2011), А. Кужельний (Кужельний, 2014), Н. Кулик, С. Максименка, В. Семиченко та ін.) та представників світової гуманістичної психології (А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса та ін.);

- педагогічний аспект саморозвитку та професійного становлення, який безпосередньо пов'язаний із процесом фахової підготовки у закладах вищої освіти, індивідуальними освітніми траєкторіями та формуванням професійної компетентності, відображено у дослідженнях А. Бистрюкової, Л. Бондаренко, О. Власової, О. Гандабури, І. Дерези, Л. Зязюн, Н. Кічук, О. Колодницької, М. Костенка, С. Кубрак, А. Кужельного, Н. Лосєвої, Я. Москальової, Л. Рибалко, О. Романовського, Т. Стрітьєвич, Г. Топчій, П. Харченка та ін.;

- теорія безперервної професійної освіти та загальнопедагогічної підготовки, що є підґрунтям для формування культури самоосвіти сучасного вчителя, збагачена працями Р. Гуревича (Гуревич, 2022), В. Кременя, В. Лугового, Н. Ничкало, О. Пєхоти, С. Сисоєвої та ін.

Проблеми самовиховання та самовдосконалення особистості, які є генетично дотичними та взаємодоповнюючими щодо процесів професійного саморозвитку, знайшли своє відображення у науковому доробку А. Калініченко, М. Сметанського та ін.

Вищеназвані вчені сформували надійний теоретико-методологічний базис для розуміння сутності самовдосконалення особистості. У їхніх працях обґрунтовано загальну концепцію педагогічного стимулювання цього процесу, розкрито специфіку та функції саморозвитку в умовах модернізації вищої педагогічної освіти, а також доведено лінійну залежність між рівнем загальнопедагогічної культури майбутнього вчителя та ефективністю його подальшої траєкторії безперервної професійної діяльності. Разом з тим аналіз наукових джерел засвідчує, що взаємозв'язок між загальнопедагогічною підготовкою і готовністю до безперервного саморозвитку як цілісна проблема залишається недостатньо дослідженою. Більшість праць розглядають ці феномени окремо, не розкриваючи механізмів їх глибинного взаємозв'язку і не пропонуючи системних моделей підготовки, орієнтованих на формування саморозвивальної педагогічної особистості.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні ролі та значення загальнопедагогічної підготовки як базового фундаменту для формування готовності майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку впродовж життя.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальнопедагогічна підготовка як базовий фундамент для формування готовності майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку передбачає вивчення здобувачами таких навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика виховної роботи», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогічна практика», а також «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка профільної школи» та ін.

Навчальна дисципліна «Педагогіка» у системі професійної підготовки майбутніх учителів посідає особливе місце, оскільки її мета охоплює не лише оволодіння здобувачами системою педагогічних знань, умінь і навичок, необхідних для навчання та виховання учнів загальноосвітньої школи, а й формування загальнопедагогічної компетентності, розвиток педагогічного мислення та засвоєння принципів, форм, методів і прийомів організації освітнього процесу. У контексті дослідження принципово важливим є те, що саме в межах вивчення цієї дисципліни відкриваються реальні можливості для цілеспрямованого впливу на

формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення і саморозвитку як невід'ємних складових їхньої фахової зрілості.

Це переконання знаходить своє відображення у розширеному трактуванні завдань дисципліни. Поряд із традиційними завданнями – засвоєнням ключових положень і проблематики сучасної педагогіки, формуванням педагогічної позиції та індивідуального стилю педагогічної діяльності, розвитком досвіду самостійного й творчого аналізу педагогічних явищ і процесів, набуттям умінь теоретичного проєктування та практичного конструювання освітнього процесу, спрямованого на розвиток і творчу самореалізацію особистості учня, – вважаємо за необхідне включити до переліку завдань також формування професійної самосвідомості та стійкої готовності до безперервного професійного саморозвитку. Реалізація цього завдання передбачає, що студенти отримуватимуть ґрунтовні знання про закономірності розвитку й саморозвитку особистості, принципи і механізми саморозвитку, методи самопізнання і цілеспрямованого професійного самовдосконалення, а також опановуватимуть уміння застосовувати здобуті теоретичні знання у власній саморозвивальній практиці, здійснювати педагогічну рефлексію та свідомо організовувати власний професійний саморозвиток.

З метою підвищення результативності підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку вважаємо доцільним запровадити у навчальній програмі дисципліни «Педагогіка» окрему тему «Професійний саморозвиток учителя», а також системно збагатити зміст окремих тем практичних занять, індивідуальних завдань і матеріалів для самостійного опрацювання відповідними доповненнями. Конкретні зміни, розроблені у межах методичних рекомендацій щодо підготовки майбутніх педагогів до професійного саморозвитку, стосуються окремих структурних компонентів програми.

У межах змістового модуля 1 «Загальні основи педагогіки і дидактика» під час вивчення теми 2 «Розвиток, соціалізація і виховання особистості» доцільно органічно включити питання про саморозвиток особистості загалом і професійний саморозвиток зокрема, що дозволить здобувачам усвідомити цей процес як природну і необхідну складову особистісного зростання. Вивчення теми 9 «Технологія навчання» пропонується доповнити розглядом технологій саморозвитку і професійного саморозвитку особистості, завдяки чому майбутні педагоги оволодіватимуть не лише теорією, а й конкретним інструментарієм власного фахового вдосконалення.

У межах змістового модуля 2 «Теорія виховання і школознавство» під час опрацювання теми 2 «Механізми, закономірності та принципи виховання» доцільно ознайомити здобувачів із психологічними механізмами і принципами професійного саморозвитку, розкриваючи їх внутрішню логіку і практичне значення. Вивчення теми 3 «Методи виховання» варто збагатити висвітленням методів самовиховання і саморозвитку як ефективних інструментів свідомого формування власної педагогічної особистості. Тема 5 «Самовиховання як фактор розвитку особистості» потребує суттєвого розширення за рахунок включення розділу «Професійний саморозвиток педагога», що дозволить студентам побачити органічний зв'язок між загальним самовихованням і цілеспрямованим фаховим зростанням. Відповідні доповнення мають бути внесені й до системи практичних занять, що забезпечить єдність теоретичної і практичної складових підготовки.

Отже, навчальна дисципліна «Педагогіка» володіє значним і багато в чому ще не повною мірою реалізованим потенціалом у підготовці майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. Цей потенціал може бути ефективно задіяний за умови цілеспрямованого збагачення змісту дисципліни матеріалом, пов'язаним із проблематикою професійного саморозвитку, а також активного використання викладачами спеціально розроблених завдань, вправ і рефлексивних технік, покликаних сформувати у студентів стійку внутрішню потребу й реальну здатність до неперервного фахового зростання впродовж усього професійного життя.

Дисципліна «Історія педагогіки» належить до фундаментальних дисциплін педагогічного циклу і займає важливе місце в системі професійно-педагогічної освіти,

забезпечуючи майбутніх учителів розумінням історичних витоків, закономірностей і тенденцій розвитку педагогічної думки та освітньої практики. Разом з тим тривалий час ця дисципліна розвивалася переважно екстенсивно – шляхом нарощування фактографічної бази та розширення тематичного діапазону історико-педагогічних праць без належного теоретичного поглиблення й у відриві від суміжних наукових галузей. Наслідком такого підходу стало поверхове засвоєння студентами навчального матеріалу, фрагментарність знань і відсутність їх узагальненого, системного характеру. Подолання цих недоліків стало можливим завдяки концептуально новому підходу, розробленому й упровадженому О. Акімовою, – проблемно-інтегрованому, що ґрунтується на принципі органічної інтеграції історії педагогіки із суміжними науками та проблемно-модульній побудові кожної теми, що суттєво підвищує теоретичний рівень осмислення навчального матеріалу.

Основні завдання навчальної дисципліни «Історія педагогіки» охоплюють широке коло напрямів: вивчення й усвідомлення причин виникнення виховання як соціального явища та закономірностей його історичного розвитку; розкриття багатоаспектних зв'язків між метою, завданнями, організацією і змістом виховання й освіти та особливостями конкретних історичних епох; формування практичних умінь цілісного аналізу історико-педагогічних проблем; простеження еволюції і трансформації педагогічних ідей та різних форм організації виховання, освіти і навчання. У контексті дослідження останнє з названих завдань пропонується суттєво розширити: поряд із відстеженням загальної еволюції педагогічних ідей доцільно включити аспект, пов'язаний із розвитком наукових поглядів на саморозвиток особистості в їх історичній динаміці. Завдяки цьому здобувачі, набуваючи знання про історичний розвиток ключових педагогічних проблем – концепцій української національної системи освіти, проблематики мети і сутності виховання, принципів виховання, дидактичних теорій і концепцій, – одночасно формуватимуть уявлення про історичні витоки і еволюцію концепцій професійного саморозвитку педагога.

Навчальна програма дисципліни передбачає формування у здобувачів комплексу практичних умінь: аналізувати історико-педагогічні проблеми в їх історичному контексті; вільно орієнтуватися в різноманітті ідей і підходів, що існували й продовжують розвиватися в педагогічній науці та освітній практиці; рефлексивно усвідомлювати педагогічну діяльність і власне ставлення до неї. Доповнення теоретичного матеріалу дисципліни спеціально розробленими методичними матеріалами з проблематики професійного саморозвитку вчителя збагачує цей перелік іще одним важливим умінням – здатністю орієнтуватися в різних підходах до професійного саморозвитку, що сприятиме глибшому усвідомленню студентами його значущості й невідворотності для успішної фахової діяльності впродовж усього педагогічного життя.

Для конкретизації запропонованих змін наведемо приклади тем і змісту матеріалу, що включався до програми дисципліни з метою посилення її спрямованості на підготовку до безперервного професійного саморозвитку.

У межах змістового модуля 1 «Розвиток освітніх систем» під час вивчення теми «Виховні системи» окремої уваги набуло питання про епоху Просвітництва, видатні представники якої – К. Гельвецій, І. Гердер, Ж.-Ж. Руссо – зробили вагомий внесок у формування погляду на свідомість, мислення і почуття як на вираження самовиховання і самоосвіти людини. Паралельно розглядалася гуманістична спрямованість і антропоцентризм доби Відродження, що виводили на перший план ідеї самовираження, самореалізації і самоствердження особистості як найвищих цінностей людського буття. Окремим предметом розгляду стала традиція православного християнства, у якій ідеї про саморозвиток особистості, що спираються на дуалістичну метафізику, набули особливої концептуальної глибини і завершеності. Перелік тем індивідуальних завдань і рефератів було доповнено відповідною тематикою, зокрема: «Саморозвиток особистості у релігійних і філософських системах», «Філософське осмислення еволюції уявлень про саморозвиток», «Тенденція до саморозвитку як природна властивість людини» та іншими, що спонукають студентів до самостійного дослідницького пошуку в цій галузі.

У межах змістового модуля 2 «Розвиток педагогічної теорії» змістові доповнення вносилися під час вивчення теми «Моделі виховання» – через включення теоретичного матеріалу про різні підходи до особистісного й професійного саморозвитку в їх порівняльному аналізі. Під час опрацювання теми «Розвиток принципів виховання» здобувачі отримували можливість ознайомитися також із принципами професійного саморозвитку, розуміючи їх як логічне продовження і конкретизацію загальних виховних принципів стосовно фахового зростання педагога.

Тема практичного заняття «Особистість як найвища мета виховної діяльності у творчій спадщині видатних педагогів минулого» збагачувалася матеріалом про роль і значення саморозвитку у становленні цілісної особистості. До тематики самостійної роботи здобувачів також вносилися цілеспрямовані корективи. Зокрема, під час вивчення теми «Антропоцентрична модель К. Ушинського» здобувачі готували доповідь про антропоцентричний підхід у професійному саморозвитку особистості, що отримав глибоке теоретичне обґрунтування в наукових працях К. Ушинського ще в середині XIX століття і зберігає свою концептуальну значущість для сучасної педагогічної думки. Під час вивчення теми «Гуманістична модель А. Маслоу, К. Роджерса» в центрі уваги опинялося питання про саморозвиток як процес зростання «Я», поступового руху до емоційної та когнітивної зрілості або – в інтерпретації А. Маслоу – як невпинного поступу до самоактуалізації як найвищого рівня особистісного розвитку. Перелік тем рефератів було розширено актуальними темами, серед яких: «Проблема саморозвитку в науковому доробку В. Сухомлинського», «Ідея саморозвитку особистості в основі гуманістичного педагогічного світогляду», «Саморозвиток як двосторонній процес засвоєння і прийняття культурних цінностей у працях А. Макаренка, В. Сухомлинського» та інші.

Підсумовуючи, зазначимо, що дисципліна «Історія педагогіки» має значний і недостатньо використаний потенціал для підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. Реалізація цього потенціалу стає можливою за умови системного збагачення змісту лекційних і практичних занять, тематики індивідуальних завдань і рефератів спеціально розробленим матеріалом, що відображає історичну еволюцію ідей саморозвитку та їх значення для сучасної педагогічної практики.

Серед усіх дисциплін педагогічного циклу навчальна дисципліна «Основи педагогічної майстерності» вирізняється найбільш вираженим потенціалом для підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. Це зумовлено самою природою і метою дисципліни: формувати в здобувачів індивідуальний стиль фахової діяльності, виховувати стійку внутрішню потребу в професійному зростанні, спонукати до безперервного педагогічного самовдосконалення, розширювати арсенал оптимальних форм організації навчального процесу, найдоцільніших методів і прийомів навчання, стимулювати творчий підхід до розв’язання педагогічних завдань. Усе це об’єктивно справляє позитивний вплив на формування готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. Разом з тим, на наш погляд, цілеспрямоване посилення окремих розділів і тем дисципліни акцентами на проблематиці професійного саморозвитку вчителя здатне суттєво підвищити ефективність формування цієї інтегрованої якості.

Зокрема, тема 1 «Педагогічна майстерність у професійній діяльності вчителя» передбачає, з-поміж іншого, розгляд педагогічної майстерності як цілісного комплексу властивостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності. У цьому контексті органічним і методично виправданим є включення питання про роль і місце професійного саморозвитку у фаховому становленні педагога, а також про значення самоорганізації як необхідної умови успішного особистісного і професійного зростання. Розглядаючи педагогічну майстерність як складну інтегровану систему, що охоплює гуманістичну спрямованість, професійну компетентність, педагогічні здібності, педагогічну техніку та інші складові, доцільно акцентувати увагу здобувачів на тому, що готовність до безперервного професійного саморозвитку є не окремим доповненням, а повноправним і необхідним компонентом фахової компетентності майбутнього педагога.

Під час вивчення теми 2 «Становлення та розвиток педагогічної майстерності майбутнього вчителя», у процесі розгляду питань, пов'язаних з актуалізацією професійно значущих здібностей, умінь і особистісних якостей, особливої педагогічної ваги набуває звернення до проблеми формування позитивної «Я-концепції» майбутнього педагога. Йдеться про цілий спектр взаємопов'язаних особистісних якостей: упевненість у собі, цілеспрямованість, наполегливість у досягненні мети, емоційна стійкість, емоційно-вольова саморегуляція, вольовий самоконтроль, самодисципліна, здатність до ефективного самоуправління, відповідальність за власний професійний саморозвиток. Розвиток цих якостей є, по суті, розвитком самих показників готовності майбутніх педагогів до професійного саморозвитку, що надає цій темі особливого значення в контексті дослідження.

Тема 5 «Елементи техніки саморегуляції учителя у професійній діяльності» має безпосереднє й очевидне відношення до формування досліджуваної готовності, оскільки її зміст охоплює питання про засоби регуляції власного самопочуття і психоемоційного стану, шляхи вольового впливу на власну особистість, діагностику рівня емоційної стабільності й здатності до керування психологічним самопочуттям, способи саморегуляції і психологічної підготовки вчителя до педагогічної діяльності, розвиток умінь психофізичної саморегуляції та налаштування на майбутню роботу. У процесі опанування цієї теми здобувачі практично оволодівають різноманітними засобами керування власним психологічним станом – аутогенним тренуванням, музикотерапією, працетерапією, бібліотерапією, імітаційною грою тощо – і осмислюють можливості їх використання для цілеспрямованого професійного самовдосконалення. Особливого значення в цьому контексті набуває оволодіння здобувачами рефлексивними вміннями, оскільки саме систематична і глибока рефлексивна діяльність є тим механізмом, що перетворює стихійний досвід на усвідомлений матеріал для особистісного й професійного зростання.

Тема 10 «Самовиховання як фактор формування педагогічної майстерності вчителя» також безпосередньо пов'язана з досліджуваною проблемою, адже предметом її вивчення є психолого-педагогічні основи процесу самовиховання майбутнього вчителя, вимоги до особистості педагога-професіонала, шляхи і засоби професійного самовиховання, критерії оцінки його результатів та рівні сформованості. З метою поглиблення саморозвивальної спрямованості теми до її змісту було включено матеріал про сутність і структуру професійного саморозвитку майбутнього педагога, методи самодіагностування готовності до професійного саморозвитку, конкретні методи і прийоми його здійснення. Відповідно було розширено рекомендовану літературу й запропоновано актуальні інтернет-джерела для самостійного опрацювання.

Підсумовуючи аналіз потенціалу педагогічних дисциплін, зазначимо, що всі вони містять реальні й вагомі можливості для формування готовності майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку – однак ці можливості використовуються далеко не повною мірою. При цьому важливо усвідомлювати, що кожна з проаналізованих дисциплін, попри свій безсумнівний внесок, є вузькоспеціалізованою і торкається лише окремих аспектів майбутньої професійної діяльності педагога, не охоплюючи проблему саморозвитку в її цілісності.

Здійснений аналіз чинних програм нормативних навчальних дисциплін і курсів за вибором дав підстави констатувати їх певний, але недостатньо реалізований потенціал у формуванні готовності майбутніх учителів до професійного саморозвитку. Недостатня увага наявних навчальних програм до обґрунтування цінності безперервного професійного саморозвитку для майбутньої фахової діяльності, до практично-операційної підготовки студентів у цій сфері та до інших важливих аспектів досліджуваного феномену зумовила прийняття рішення про два взаємодоповнювальних кроки: по-перше, збагачення змісту предметів інваріантної складової навчальних планів відповідною інформацією з проблеми підготовки здобувачів до безперервного професійного саморозвитку; по-друге, доцільності впровадження вибіркової навчальної дисципліни «Безперервний професійний саморозвиток майбутніх педагогів». Зміст цього курсу має забезпечити цілісне і системне формування всіх

ключових компонентів готовності до безперервного професійного саморозвитку – мотиваційно-ціннісного, інформаційно-пізнавального, організаційно-діяльнісного, емоційно-вольового та рефлексивно-оцінного, – утворюючи таким чином повноцінне і завершене підґрунтя для фахового зростання педагога впродовж усього його професійного шляху.

Здійснене нами вивчення стану підготовки майбутніх учителів до професійного саморозвитку у педагогічній практиці дає підстави стверджувати, що значна кількість освітніх закладів України намагається запровадити ті чи інші заходи, що стосуються професійного саморозвитку здобувачів: організовуються круглі столи з передовими учителями, проводяться бесіди, лекції тощо. Проте варто зазначити, що цього недостатньо для якісної підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. Значну роль відіграє самостійна робота здобувачів.

Самостійна робота майбутніх педагогів є важливою складовою освітнього процесу у вищій педагогічній школі, оскільки сприяє формуванню професійної компетентності, розвитку самостійності мислення, навичок дослідницької діяльності та здатності до рефлексії. Самостійна робота відіграє важливу роль у процесі вивчення педагогічних дисциплін, оскільки забезпечує глибоке та усвідомлене засвоєння знань, формує вміння критично мислити, аналізувати педагогічні явища, приймати обґрунтовані рішення. Вона сприяє розвитку педагогічного мислення, професійної самостійності, дослідницьких навичок та рефлексії, що є необхідними для майбутньої професійної діяльності педагога. Самостійне опрацювання матеріалу дозволяє закріпити лекційний матеріал, розширити знання, здобуті з додаткових джерел, і формує вміння працювати з науковою літературою. Така діяльність індивідуалізує процес навчання, оскільки здобувач самостійно обирає темп, зміст та форму роботи відповідно до своїх інтересів і можливостей. Крім того, самостійна робота є підготовкою до майбутньої практичної діяльності, адже включає аналіз педагогічних ситуацій, розробку планів, створення проектів, підготовку презентацій. Отже, самостійна робота є не лише важливою складовою освітнього процесу, а й дієвим інструментом формування професійної компетентності, відповідальності та здатності до професійного саморозвитку в педагогічній сфері.

Для майбутніх педагогів розроблено методичні рекомендації з педагогіки, в котрих запропоновано широкий спектр завдань для самостійного опрацювання, які охоплюють ключові аспекти педагогічної діяльності – від теоретичних до практико-орієнтованих.

Зміст завдань орієнтовано на поглиблення знань здобувачів з теорії виховання, навчання та управління освітнім процесом, а також на розвиток умінь застосовувати педагогічні знання в реальних або змодельованих ситуаціях. Завдання мають різноманітні форми, які відповідають сучасним підходам до організації навчання у вищій школі: аналітичні, дослідницькі, творчі, проєктні.

З-поміж основних видів завдань для самостійної роботи в методичних рекомендаціях використано такі, як: підготовка реферату, розробка мультимедійної презентації, педагогічний аналіз, розв’язання педагогічних задач, дослідження педагогічних методів і прийомів, аналіз педагогічної літератури, розробка конспекту уроку або виховного заходу, аналіз педагогічних ситуацій, тестування.

Зокрема, підготовка реферату передбачає самостійний вибір актуальної теми, пов’язаної з теоретичними чи прикладними аспектами педагогіки (наприклад, формування ціннісних орієнтацій в учнів, педагогіка співробітництва, інклюзивна освіта тощо). Здобувач аналізує наукову літературу, систематизує інформацію, формулює висновки та оформлює текст згідно з академічними вимогами. Основна мета – навчити майбутнього педагога знаходити, критично оцінювати й логічно структурувати інформацію.

Розробка мультимедійних презентацій спрямована на формування навичок публічного представлення педагогічних ідей. Здобувач обирає тему, що має практичну значущість, добирає релевантні ілюстрації, узагальнює основні положення у вигляді слайдів та готує змістовний виступ. У центрі уваги – візуалізація складних понять, логіка викладу та ораторські навички.

Педагогічний аналіз передбачає глибоке вивчення конкретного об'єкта: уроку, виховного заходу, педагогічної ситуації чи діяльності вчителя. Здобувач визначає критерії оцінювання, використовує педагогічну термінологію, проводить логічний аналіз дій суб'єктів освітнього процесу, оцінює ефективність застосованих методів та прийомів, формулює рекомендації щодо вдосконалення педагогічної практики.

Розв'язання педагогічних задач спрямоване на аналіз ситуаційних завдань, у яких змодельовано типові чи проблемні ситуації педагогічної взаємодії. Важливим є вміння виявляти суперечності, прогнозувати наслідки прийнятих рішень та пропонувати конструктивні способи розв'язання з урахуванням теоретичних знань та етичних норм педагогічної діяльності.

Самостійний аналіз педагогічної літератури та інших інформаційних джерел орієнтує здобувачів на розвиток навичок критичного читання, інтерпретації наукового тексту та рефлексії над його змістом. Здобувач обирає тему, добирає наукові джерела, порівнює позиції різних авторів, формує власне бачення проблеми, аргументовано висловлює власну думку.

Аналіз педагогічних ситуацій сприяє розвитку педагогічного мислення та рефлексії. Здобувач детально описує педагогічну ситуацію, ідентифікує наявні проблеми, з'ясовує їхні причини, аналізує поведінку учасників освітнього процесу та пропонує обґрунтовані шляхи її вирішення.

Такий підхід до організації самостійної роботи забезпечує не лише засвоєння навчального матеріалу, а й розвиток особистісних і професійних якостей майбутнього педагога: аналітичності, ініціативності, творчості, здатності до самонавчання та саморозвитку.

Водночас, вказаний підхід спрямований на досягнення мети вивчення цієї навчальної дисципліни, що полягає в підготовці майбутніх фахівців щодо засвоєння ними системи принципів, форм, методів і прийомів навчання та виховання, формування загальнопедагогічної компетентності та розвиток педагогічного мислення; оволодіння технологіями формування особистості майбутнього педагога та готовності до професійного самовдосконалення й саморозвитку, продуктивної педагогічної діяльності.

Також ефективна організація самостійної роботи позитивно впливає на вирішення таких завдань: засвоєння ключових положень і проблематики сучасної педагогіки; забезпечення розуміння сутності педагогічної діяльності, методології педагогіки; формування педагогічної позиції та індивідуального стилю педагогічної діяльності; формування досвіду самостійного і творчого аналізу та оцінки педагогічних явищ і процесів; набуття умінь теоретичного проєктування та практичного конструювання освітнього процесу, спрямованого на розвиток особистості учнів та їх творчу самореалізацію; формування готовності до педагогічної праці на гностичному, комунікативному, операційному рівнях; формування відповідального, творчого ставлення до педагогічної діяльності; формування педагогічного мислення, професійної самосвідомості та готовності до професійного саморозвитку.

У методичних рекомендаціях здобувачам запропоновано добірку педагогічних ситуацій для аналізу. Наприклад: «Учень провокує»: як діяти в ситуації конфлікту? Під час уроку один з учнів постійно перебиває вчителя, коментує з іронією його слова. Як реагувати педагогу, зберігаючи педагогічну етику та авторитет? Або інша ситуація: «Колега проти інновацій». Ви – молодий педагог, використовуєте інтерактивні методи, а старший колега публічно висловлює незгоду і «вчить, як треба». Як поводитися в цій ситуації?

Для аналізу добувачі використовували шаблон аналізу педагогічної ситуації, в якому передбачено: опис ситуації (факти без оцінок) (Хто учасники ситуації? У якому контексті вона виникла (урок, перерва, позакласна діяльність тощо)? Що саме сталося?; визначення проблеми (У чому полягає педагогічна проблема або конфлікт? Хто і чому опинився в складній ситуації? Які суперечності або виклики виникли?); аналіз ситуації (Які причини могли призвести до ситуації? Які потреби, емоції, мотиви є у кожного учасника? Які педагогічні принципи чи етичні норми зачеплені?); постановка мети (Яка педагогічна мета в цій ситуації? Чого має досягти педагог (корекція поведінки, підтримка, розвиток самостійності тощо)?); можливі варіанти дій (Які рішення може прийняти педагог? У чому переваги та ризики кожного

варіанту?); обґрунтування вибору оптимального рішення (Яке рішення ви обираєте і чому? Які педагогічні, психологічні чи етичні аргументи це підтверджують?); прогноз результатів (Які наслідки можуть мати ваші дії для всіх учасників ситуації? Які можливі реакції учнів, колег, батьків?); рефлексія (Що нового ви зрозуміли про себе як майбутнього педагога? Як би ви вчинили інакше, маючи більше досвіду? Як цей аналіз впливає на ваше педагогічне мислення?).

Також здобувачам пропонуються запитання для аналізу ситуацій, які можна використовувати для: обговорень у малих групах; письмового аналізу; дискусій «за/проти»; підготовки до рольових ігор.

Наведемо приклад запитань для описаних вище ситуацій. «Учень провокує»: як діяти в ситуації конфлікту? Які причини можуть лежати в основі такої поведінки учня? Як можна зберегти педагогічний авторитет без агресії? Які реакції вчителя будуть продуктивними, а які – руйнівними? Як запобігти подібним ситуаціям у майбутньому?

«Колега проти інновацій». Як зберегти добрі стосунки з колегою, не зрікаючись своїх методів? Чи варто змінювати свою педагогічну позицію під тиском? Як проявити професійну етику в цій ситуації? Чи є сенс обговорити конфлікт публічно?

Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики кардинально змінюють характер професійної підготовки майбутніх педагогів, перетворюючи студента з пасивного отримувача знань на активного суб'єкта власного фахового зростання. Вони не просто доповнюють традиційне навчання – вони створюють якісно нове середовище, в якому саморозвиток стає усвідомленим, системним і безперервним процесом.

Система управління навчанням Moodle давно вийшла за межі платформи для дистанційного навчання і перетворилася на потужний інструмент організації цілеспрямованого саморозвитку. Вона відкриває перед майбутнім педагогом широкі можливості: самостійне планування навчальної траєкторії і темпу опанування матеріалу, доступ до різноформатного контенту – відеолекцій, тестів, кейсів, дискусійних форумів, – а також відстеження власного прогресу через аналітичні інструменти платформи. Миттєвий зворотний зв'язок через автоматизоване оцінювання розвиває здатність до самоаналізу, а участь у професійних дискусіях формує культуру педагогічного діалогу. Принципово важливо, що Moodle формує у студента звичку до свідомого управління власним навчанням – саме ту звичку, яка лежить в основі безперервного професійного саморозвитку.

Не менш значущим інструментом є електронне портфоліо, яке справедливо вважається одним із найефективніших засобів розвитку рефлексивної культури майбутнього педагога. На відміну від традиційного оцінювання, що фіксує лише результат, портфоліо відображає процес і динаміку фахового зростання. Його систематичне ведення спонукає студента аналізувати власні досягнення і труднощі, фіксувати ключові моменти педагогічної практики і рефлексувати над ними, формулювати цілі подальшого розвитку і відстежувати їх реалізацію, поступово усвідомлюючи власну фахову ідентичність. Електронне портфоліо перетворює саморозвиток зі стихійного процесу на усвідомлену і задокументовану стратегію, що зберігає свою актуальність упродовж усього педагогічного життя.

Відкриті освітні ресурси – платформи Coursera, EdX, Khan Academy, українська «Всеукраїнська школа онлайн», наукові бази даних – радикально розширюють горизонти саморозвитку майбутніх педагогів, знімаючи географічні, фінансові та часові обмеження. Вони дають змогу опановувати курси провідних університетів світу, знайомитися з найновішими педагогічними дослідженнями і практиками, розвивати інфомедійну грамотність через критичний добір і оцінювання ресурсів та формувати звичку до навчання впродовж життя як природного стилю фахової поведінки.

Отже, LMS Moodle структурує процес саморозвитку, електронне портфоліо робить його рефлексивним, а відкриті освітні ресурси – безперервним. Разом вони утворюють цифрову екосистему, в якій саморозвиток майбутнього педагога перестає бути епізодичним зусиллям і стає природним способом професійного буття.

3.ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене теоретичне дослідження дає підстави для низки узагальнень, що розкривають сутність і значення загальнопедагогічної підготовки як системоутворювального фундаменту готовності майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку. З'ясовано, що в умовах стрімких суспільних трансформацій, технологічних змін і реформування освітньої системи України здатність педагога до безперервного професійного саморозвитку перестає бути лише бажаною особистісною якістю і набуває статусу фахової необхідності. Учитель, який не розвивається, поступово втрачає здатність відповідати реальним запитам освітньої практики і потребам учнів, що живуть і формуються у принципово іншому соціокультурному середовищі, ніж те, в якому відбувалася його власна підготовка.

Доведено, що загальнопедагогічна підготовка у закладі вищої педагогічної освіти є не лише початковим етапом професійного становлення майбутнього вчителя, а й тим стрижневим утворенням, яке визначає характер, глибину і спрямованість усього подальшого фахового зростання. Саме в процесі загальнопедагогічної підготовки закладаються ціннісні орієнтири, формується педагогічне мислення, розвивається здатність до рефлексії та самопізнання – тобто ті внутрішні ресурси особистості, без яких безперервний саморозвиток є неможливим у принципі. Встановлено, що навчальні дисципліни педагогічного циклу – «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності» – мають значний, однак далеко не повною мірою реалізований потенціал для формування готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. Аналіз змісту цих дисциплін засвідчив, що цілеспрямоване збагачення їх програм матеріалом про сутність, принципи, механізми і технології професійного саморозвитку, включення відповідних тем, завдань і рефлексивних вправ суттєво підвищує ефективність формування досліджуваної готовності, не вимагаючи при цьому кардинального перегляду усталеної структури навчального процесу.

З'ясовано, що потенціал окремих навчальних дисциплін, попри його безсумнівну вагомість, є недостатнім для повноцінного вирішення досліджуваної проблеми, оскільки кожна з них охоплює лише окремі її аспекти. Це зумовлює необхідність розроблення і впровадження інтегрованого спеціального курсу, зміст якого був би цілісно і системно спрямований на підготовку майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку як провідної стратегії їхнього фахового життя.

Отже, загальнопедагогічна підготовка є тим незамінним фундаментом, на якому вибудовується вся подальша архітектура професійного саморозвитку педагога. Вона не просто передує цьому розвитку – вона його породжує, живить і спрямовує. Учитель, у якого в роки університетської підготовки було сформовано глибоке розуміння цінності власного зростання, внутрішню мотивацію до самовдосконалення і конкретний інструментарій саморозвитку, входить у педагогічну професію не як виконавець чужих приписів, а як суб'єкт власного фахового шляху – творчого, осмисленого і невпинного.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні та експериментальній перевірці цілісної моделі підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку в єдності її змістового, технологічного і діагностичного компонентів, а також у дослідженні ролі цифрового освітнього середовища як нового простору для реалізації саморозвивальної педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] Бех І. Д. Рефлексія в духовному саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія.* 2012. № 1. С. 30-37.

[2] Кадемія М. Ю., Кізім С. С., Люльчак С. Ю., Савчук І. В. Реалізація змішаного навчання засобами цифрового освітнього середовища. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовціфахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми :* зб. наук. пр. Вінниця–Київ : ТОВ фірма «Планер», 2021. Вип. 62.С. 249–256.

[3] Кузікова С. Б. Психологія саморозвитку : навч. посіб. Суми : МакДен, 2011. 149 с.

[4] Кужельний, А. В. (2014). Формування готовності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя технологій : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Переяслав-Хмельницький, 20 с.
[5] Фрицюк В. А. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутнього педагога до неперервного професійного саморозвитку. *Неперервна професійна освіта. Теорія і практика.* № 3-4. 2016. С. 127-132.
[6] Gurevich R., Fritsyuk V., Opushko N., Gadaichuk N., Gabriychuk L. Preparation of future specialists for professional self-development in the information and educational environment of the university. *Theoretical and scientific foundations of pedagogy and education: collective monograph* / Kazachiner O., Boychuk Y., etc. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2022. p. 425-442. Available at : DOI 10.46299/ISG.2022.MONO.PED.

GENERAL PEDAGOGICAL TRAINING AS THE FOUNDATION OF CONTINUOUS PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE EDUCATORS

Frytsiuk Valentyna Anatoliyivna
Dr.hab. of Pedagogical Sciences, Professor of Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID 0000-0001- 6133-2656
valentyna.frytsiuk@vspu.edu.ua

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical substantiation of the role and significance of general pedagogical training as a foundational cornerstone for shaping the readiness of future teachers for continuous lifelong professional self-development. It is determined that under the conditions of rapid social transformations, digitalization, and shifting educational paradigms, the capacity for ongoing improvement transforms from a desirable personal trait into a professional necessity. The domestic regulatory and legal context, alongside international guidelines, which establish the principle of lifelong learning as a systemic condition for the overall quality of education, are analyzed. It is proven that general pedagogical training serves as the core that shapes internal readiness, motivation, and the toolkit for a future career. The potential of basic pedagogical disciplines («Pedagogy», «History of Pedagogy», «Fundamentals of Pedagogical Mastery») is substantiated within the context of developing a self-developing personality. Ways to modernize their content are proposed through the introduction of specific topics, self-regulation methods, reflective techniques, and the actualization of a positive «Self-concept» in future teachers. The study demonstrates that for the holistic formation of motivational-value, informational-cognitive, organizational-activity, emotional-volitional, and reflective-evaluative components of readiness, it is advisable to implement an elective course titled «Continuous Professional Self-Development of Future Teachers». Particular attention is paid to the effective organization of students' independent work. Practice-oriented assignments (pedagogical analysis, situational problem-solving, and the use of conflict analysis templates) that stimulate analytical skills, initiative, and critical thinking are characterized. Prospects for further research are outlined in the direction of developing a comprehensive experimental training model and exploring the potential of the digital educational environment.
Keywords: continuous professional self-development, independent work of applicants, future teachers, general pedagogical training, higher pedagogical disciplines, pedagogical education, pedagogical thinking, readiness for self-improvement.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] Bekh, I. D. Refleksiia v dukhovnomu samorozvytku osobystosti [Reflection in the spiritual self-development of the individual]. Pedahohika i psykholohiia. 2012. № 1. S. 30-37. (in Ukrainian)
[2] Kademiia, M. Yu., Kizim, S. S., Liulchak, S. Yu., Savchuk, I. V. (2021). Realizatsiia zmishanoho navchannia zasobamy tsyfrovoho osvitnoho seredovyshcha [Implementing blended learning through digital educational environments]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsifakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zb. nauk. pr. Vinnytsia–Kyiv : TOV firma «Planer», Vyp. 62.S. 249–256. (in Ukrainian)
[3] Kuzikova, S. B. (2011) Psykholohiia samorozvytku [Psychology of self-development]: navch. posib. Sumy : MakDen, 149 s. (in Ukrainian)
[4] Kuzhelnyi, A. V. Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia tekhnolohii [Formation of readiness for professional self-development of the future technology teacher]: avtoref. dys. … kand. ped. nauk : 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2014. 20 s. (in Ukrainian)
[5] Frytsiuk, V. A. (2016) Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnoho pedahoha do neperervnoho profesiinoho samorozvytku [Organizational and pedagogical conditions for the formation of the

future teacher's readiness for continuous professional self-development]. Neperervna profesiina osvita. Teoriia i praktyka. № 3-4. S. 127-132. (in Ukrainian)
[6] Gurevich, R., Fritsyuk, V., Opushko, N., Gadaichuk, N., Gabriychuk, L. (2022). Preparation of future specialists for professional self-development in the information and educational environment of the university. *Theoretical and scientific foundations of pedagogy and education: collective monograph* / Kazachiner O., Boychuk Y., etc. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, p. 425-442. Available at : DOI 10.46299/ISG.2022.MONO.PED. (in English)

Матеріал надійшов до редакції 01.02.2026 р.